

УДК 340.12:342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.3.32>

ПРИРОДА ТА МІСЦЕ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА В СИСТЕМІ ПРАВА: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Ніщимна С.О.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративного та конституційного права
Навчально-наукового інституту права,
правоохоронної діяльності та психології
Пенітенціарної академії України
ORCID: 0000-0001-7424-7688*

Пекарчук В.М.,

*доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
міжнародного права
гуманітарного факультету (очного та заочного навчання)
Пенітенціарної академії України
ORCID: 0000-0002-7750-1474*

Ніщимна С.О., Пекарчук В.М. Природа та місце інформаційного права в системі права: концептуальний вимір.

У статті досліджено концептуальні правові засади визначення природи та місця інформаційного права в системі права в умовах цифрової трансформації суспільних відносин. Акцентовано увагу на особливій правовій природі інформації як нематеріального об'єкта, що не зводиться ані до матеріальних благ, ані до результатів інтелектуальної діяльності у класичному розумінні, що зумовлює специфіку правового режиму інформаційних відносин і їх міжгалузевий характер. Висвітлюється проблема концептуальної нечіткості інформаційного права, спричинена фрагментацією нормативного регулювання та відсутністю узгоджених системоутворюючих критеріїв його ідентифікації в системі права.

Проаналізовано доктринальні підходи до виокремлення «права інформаційних технологій» та обґрунтовано, що предметно орієнтоване протиставлення «інформаційного» і «технологічного» вимірів правового регулювання не усуває методологічних колізій, а, навпаки, посилює ризики галузевої фрагментації правової матерії.

Визначено, що предметне окреслення інформаційного права має доповнюватися аналізом специфіки правового впливу на інформаційні відносини, які поєднують публічно- та приватноправові засоби регулювання. Аргументовано доцільність розгляду інформаційного права не як класичної галузі права, а як інтегративного правового феномена, що формується навколо особливого об'єкта регулювання – інформації та інформаційних процесів, і функціонально взаємодіє з базовими галузями права.

Обґрунтовано необхідність розмежування системи інформаційного права та системи інформаційного законодавства, що має принципове значення для коректного визначення місця відповідної правової матерії у загальній структурі системи права.

Зроблено висновок, що формування внутрішньо узгодженої концептуальної моделі інформаційного права є передумовою системного розвитку законодавства у сфері інформаційних відносин та адекватного правового реагування на виклики цифрової трансформації держави і суспільства. Доктринальне осмислення має здійснюватися з урахуванням розмежування системи права і системи законодавства та спрямовуватися на вироблення узгодженої теоретичної моделі, здатної забезпечити внутрішню цілісність правового регулювання в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: галузь права; правові засади; інформаційне право; інформаційні правовідносини; інформація; предмет інформаційного права; система права; цифрова трансформація.

Nishchymna S.O., Pekarchuk V.M. The nature and place of information law in the legal system: a conceptual dimension.

The article examines the conceptual foundations for determining the nature and place of information law in the legal system in the context of the digital transformation of social relations. Attention is paid to the special legal nature of information as an intangible object that cannot be reduced to either material goods or the results of intellectual activity in the classical sense, which determines the specificity of the legal regime of information relations and their interdisciplinary nature. The issue of conceptual vagueness of information law caused by the fragmentation of regulatory framework and the lack of agreed system-forming criteria for its identification in the legal system is considered.

Doctrinal approaches to distinguishing the so-called “information technology law” are analyzed, and it is argued that the subject-oriented opposition between the “information” and “technological” dimensions of legal regulation does not eliminate methodological conflicts but, on the contrary, increases the risks of sectoral fragmentation of legal matter.

It is determined that the subject-oriented definition of information law should be supplemented by an analysis of the specifics of legal influence on information relations, which combine public and private law means of regulation. The expediency of considering information law not as a classical branch of law, but as an integrative legal phenomenon formed around a specific object of regulation – information and information processes – and functionally interacting with basic branches of law is argued.

The necessity of distinguishing between the system of information law and the system of information legislation is substantiated, which is of fundamental importance for the correct determination of the place of the relevant legal matter in the general structure of the legal system.

It is concluded that the formation of an internally consistent conceptual model of information law is a prerequisite for the systematic development of legislation in the field of information relations and an adequate legal response to the challenges of the digital transformation of the state and society. Doctrinal understanding should be carried out taking into account the distinction between the legal system and the legislative system and should be aimed at developing a coherent theoretical model capable of ensuring the internal integrity of legal regulation in the context of digital transformation.

Key words: branch of law; legal principles, information law; information legal relations; information; subject of information law; legal system; digital transformation;.

Постановка проблеми. У нинішніх умовах, коли відбувається інтенсивна цифровізація суспільних відносин, інформація все частіше виступає не лише економічним і соціальним ресурсом, а й автономним правовим феноменом, який впливає на всі сфери правового регулювання. Трансформація державних інститутів, масове впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, зростання ролі і значення глобальних цифрових платформ, а також поширення штучного інтелекту є фактором нових викликів для існуючих правових конструкцій і підходів. Наведене зумовлює необхідність осмислення правової природи інформації й відповідних правових норм, які забезпечують її охорону та використання.

Водночас, невизначеність у трактуванні сутності інформаційного права, суперечливість у визначенні його об'єкта, суб'єктів, методів і джерел регулювання спричиняють «розмивання» меж між інформаційним правом та іншими галузями права. Такі дискусії у науковому середовищі ускладнюють побудову єдиного теоретико-прикладного підґрунтя, що відповідало б сучасним викликам і сприяло узгодженому розвитку інформаційного законодавства. Чітке визначення місця інформаційного права в системі права забезпечує основу для гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, посилення правового захисту індивіда в інформаційному просторі та ефективної діяльності державних інституцій.

У цьому контексті дослідження природи та місця інформаційного права в системі права набуває ключового значення для подолання термінологічної неоднорідності, усвідомлення структурно-логічних взаємозв'язків з іншими галузями права і вироблення концептуальних підстав подальших наукових розробок, а також законодавчих ініціатив, що сприятиме не лише теоретичному осмисленню феномена, а й практичному забезпеченню правового регулювання відносин у сфері функціонування інформації на засадах передбачуваності, стабільності та ефективності.

Мета дослідження полягає у концептуальному осмисленні правової природи інформації та обґрунтуванні місця інформаційного права в системі права шляхом виявлення його системоутворюючих ознак, з'ясування співвідношення інформаційного права з суміжними правовими утвореннями (зокрема з так званим «правом інформаційних технологій»), а також розмежування доктринального рівня системи права і нормативного рівня системи інформаційного законодавства з метою формування внутрішньо узгодженої теоретичної моделі правового регулювання інформаційно-технологічної сфери в умовах цифрової трансформації.

Стан опрацювання проблематики. Питання природи, статусу та місця інформаційного права в системі права України лишаються одними з найбільш дискусійних у сучасній правничій доктрині. Вітчизняна юриспруденція активно звертається до цієї проблематики з початку 2000-х років, коли інформаційне право було офіційно визнане складовою спеціальності 12.00.07. Так, цілком правильно Демкова М. і Фігель М. відзначають, що «згідно з Наказом Вищої Атестаційної Комісії України від 03.06.2003 № 291 ... до галузей науки, за якими присуджується науковий ступінь під шифром 12.00.07, додано «інформаційне право»» [1].

Серед фундаментальних праць, що заклали теоретичні основи, слід назвати працю «Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи», у якій комплексно аналізується еволюція інформаційного законодавства, обґрунтовано комплексний характер галузі та окреслено її місце серед інших правових утворень [2]. Вказана робота й досі залишається однією з найбільш згадуваних у дослідженнях системного характеру.

Значний внесок у розробку концептуальних правових засад зробили Калюжний Р.А. і Марценюк А.Г., описавши предмет і методи інформаційного права [3].

У роботі Коваленко Л. запропоновано авторське визначення системи інформаційного права, здійснено аналіз її змістовного наповнення та внутрішньої організації; проведено детальне дослідження норм, що утворюють Загальну та Особливу частини інформаційного права [4, с. 132-1334].

У статті Лаврик Н.О. та Ткаченко В.В. проаналізовано наявні в юридичній літературі концептуальні підходи до поступового розвитку ключових категорій інформаційного права, а також до трансформації правового регулювання інформації, захисту прав у інформаційній сфері та забезпечення інформаційної безпеки [5, с. 309-312].

Водночас, попри значну кількість публікацій, у вітчизняній літературі зберігається плюралізм підходів: від визнання інформаційного права повноцінною самостійною галуззю до трактування його як підгалузі адміністративного права, міжгалузевого інституту чи навіть суто законодавства. Відсутність єдиної концепції місця інформаційного права в ієрархії галузей права свідчить про потребу подальшого теоретичного осмислення, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Відзначимо, що концептуалізація інформаційного права в системі права потребує передусім з'ясування правової природи інформації як особливого об'єкта правового регулювання.

Вважаємо, що інформація не зводиться ані до матеріального об'єкта, ані до результату інтелектуальної діяльності у класичному розумінні, а тому не охоплює повністю традиційні приватноправові чи публічно-правові конструкції. Правильно відзначають вітчизняні науковці, що «інформація за включення в обіг відокремлюється від творця або власника, упредметнюється у вигляді символів або знаків. Відтак існує окремо та незалежно від творця або власника» [6, с. 14].

Відтак, її нематеріальний характер, здатність до необмеженого відтворення та транснаціонального обігу зумовлюють специфіку правового режиму, який формується на перетині кількох галузей права. Водночас саме ця «міжгалузева» природа інформаційних відносин не повинна слугувати підставою для концептуальної розмитості інформаційного права, а, навпаки, потребує теоретичного осмислення системоутворюючих ознак відповідної правової матерії.

Водночас слід відзначити наявність наукових робіт, у яких обґрунтовується поява ще однієї нової галузі права – права інформаційних технологій [7-9], що додатково ускладнює галузеву картину правового регулювання у цифровій сфері та актуалізує питання співвідношення цієї концепції з інформаційним правом. Запровадження у науковий обіг категорії «право інформаційних технологій» (чи ІТ-право) часто мотивується прагненням виокремити специфіку правового регулювання відносин, пов'язаних із функціонуванням технічної інфраструктури цифрового середовища (програмного забезпечення, алгоритмічних систем, мережевих сервісів, платформ, штучного інтелекту тощо), однак, за відсутності чітко сформульованих системоутворюючих критеріїв таке

виокремлення може мати декларативний характер та відтворити вже наявну проблему галузевої фрагментації правового регулювання.

Концептуально проблематичним є те, що «право інформаційних технологій» у запропонованих доктринальних моделях визначається переважно через предмет регулювання (технологічні процеси та інструменти), тоді як інформаційне право – через об'єкт (інформацію та інформаційні процеси). На нашу думку, така відмінність у підходах не лише не усуває колізій між відповідними нормативними масивами, а й загострює питання методологічної узгодженості: значна частина суспільних відносин у цифровому середовищі одночасно має і «інформаційний», і «технологічний» вимір, що унеможлиблює їх чітке галузеве розмежування без ризику дублювання або колізій нормативного регулювання.

Вважаємо, що за таких умов доцільно вести мову не про формування двох паралельних «нових» галузей права, а про необхідність вироблення узгодженої концепції правового регулювання інформаційно-технологічної сфери, у межах якої інформаційне право може розглядатися як базова концептуальна рамка, а норми, спрямовані на регулювання технічних аспектів цифрових процесів, – як функціонально спеціалізовані підсистеми. Такий підхід дозволяє уникнути штучного множення галузей права та зберегти внутрішню цілісність системи права, забезпечивши при цьому адекватну відповідь на виклики, що пов'язані з розвитком цифрових технологій.

Отже, проблема співвідношення інформаційного права та «права інформаційних технологій» має не лише термінологічний, а передусім концептуально-методологічний характер, оскільки стосується критеріїв диференціації правової матерії в умовах цифрової трансформації. Її розв'язання є передумовою формування внутрішньо узгодженої моделі системи права, що здатна адекватно відображати структурні зміни у сучасному правовому регулюванні.

На нашу думку, визначальним для окреслення природи інформаційного права є питання про його предмет і метод правового регулювання. Якщо виходити з предметного критерію, інформаційне право охоплює сукупність суспільних відносин, що виникають у процесі створення, збирання, обробки, зберігання, поширення та використання інформації. Проте такий підхід є описовим і не дозволяє відмежувати інформаційне право від інших галузей, у межах яких також регулюються інформаційні процеси (конституційного, адміністративного, цивільного, кримінального). Тому концептуально важливим є не перелік відповідних відносин, а виявлення специфіки правового впливу на них. До цього додамо, що питання розуміння інформаційно-правових відносин є доволі дискусійним. «Сьогодні ми спостерігаємо неоднозначність щодо назви поняття: інформаційні правовідносини, інформаційні відносини, суспільні інформаційні відносини, відносини в інформаційній сфері, інформаційно-правові відносини» [10, с. 129] – зазначає І. Солончук.

У цьому вимірі інформаційне право характеризується поєднанням імперативних і диспозитивних засобів регулювання, що відображає подвійність природи інформаційних відносин: з одного боку, вони пов'язані з реалізацією публічних інтересів (прозорість діяльності органів влади, інформаційна безпека), з іншого – з автономією приватних осіб у сфері обігу інформації.

З огляду на зазначене інформаційне право доцільно розглядати не як класичну «галузь» у традиційному сенсі, а як концептуально автономний правовий масив, що формується навколо особливого об'єкта регулювання – інформації та інформаційних процесів. Такий підхід дозволяє подолати хибну альтернативу між визнанням інформаційного права самостійною галуззю та його зведенням до сукупності норм інших галузей. Інформаційне право в цьому сенсі постає як інтегративне утворення, яке має власну логіку систематизації норм, але водночас перебуває у постійній взаємодії з «базовими» галузями права. Його місце в системі права визначається не через жорстку ієрархію, а через функціональну роль у впорядкуванні новітніх суспільних відносин, зумовлених інформаційною трансформацією суспільства.

Окремої уваги потребує розмежування системи інформаційного права та системи інформаційного законодавства. Наявність розгалуженого масиву нормативно-правових актів у сфері доступу до інформації, захисту персональних даних, електронних комунікацій, кібербезпеки вказує на інституціоналізацію інформаційних відносин на нормативно-правовому рівні, однак не може автоматично ототожнюватися з завершеністю формування інформаційного права як концептуальної правової підсистеми. Система права має доктринальний характер і відображає логіку внутрішньої структурованості правової матерії, тоді як система законодавства є похідною від політико-правових рішень законодавця, відтак, питання місця інформаційного права в системі права не зводиться до аналізу чинного законодавства, а потребує виявлення глибинних структурних зв'язків між нормами, що регулюють інформаційні відносини.

Відтак, на нашу думку, концептуальний вимір природи та місця інформаційного права в системі права полягає у визнанні його як особливого інтегративного правового феномена, що формується навколо унікального об'єкта регулювання – інформації. Такий підхід дозволяє, по-перше, уникнути зведення інформаційних норм до «додатків» класичних галузей права; по-друге, забезпечити теоретичну основу для системного розвитку законодавства у сфері інформаційних відносин; по-третє, створити передумови для більш послідовного правового осмислення викликів цифрової трансформації держави і суспільства.

Висновки. Узагальнюючи викладене, доходимо висновку, що природа та місце інформаційного права в системі права не можуть бути адекватно пояснені ані через механічне віднесення його до класичних галузей, ані через формальне проголошення нових «цифрових» галузей без належного концептуального підґрунтя. Інформаційне право доцільно розглядати як інтегративний правовий феномен, що формується навколо особливого об'єкта регулювання – інформації та інформаційних процесів, характеризується поєднанням публічно- та приватноправових засобів впливу й функціонально орієнтований на впорядкування новітніх суспільних відносин у цифровому середовищі. Відтак його доктринальне осмислення має здійснюватися з урахуванням розмежування системи права і системи законодавства та спрямовуватися на вироблення узгодженої теоретичної моделі, здатної забезпечити внутрішню цілісність правового регулювання в умовах цифрової трансформації

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Демкова М., Фігель М. Інформація, як основа інформаційного суспільства: поняття та правове регулювання. URL: <https://pravo.org.ua/informatsiya-yak-osnova-informatsijnogo-suspilstva-ponyattya-ta-pravove-regulyuvannya>.
2. Баранов О.А. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. Київ: Видавничий дім «СофтПрес», 2005. 316 с.
3. Калюжний Р.А., Марценюк А.Г. Предмет та методи інформаційного права. *Правова інформатика*. 2008. № 3 (19). С. 5-9. URL: <https://ippi.org.ua/sites/default/files/08kramip.pdf>.
4. Коваленко Л.П. Деякі питання при побудові системи інформаційного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Вип. 19. Т. 3. С. 132-134. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/431ebca8-6736-4825-9133-1f7a3d6deccb/content>.
5. Лаврик Н.О., Ткаченко В.В. Інформаційне право України: стан, проблеми, перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 309-312. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-11/70>.
6. Ковалів М. В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
7. Тицька Я.О., Поварчук, Н.С. Доктринальні підходи щодо визначення статусу права інформаційних технологій. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 41-46. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.6>.
8. Корольова В.В., Чорна В.О. Поняття та сутність ІТ-права як галузі права. *Legal Bulletin*. 2025. № 1 (15). С. 77-81. DOI: <https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-15-A11>.
9. Харитонов Є., Харитонova О. ІТ-право у системі права України. *Право України*. 2018. № 1. С. 18-29. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/article-pravo_2018_1_s1.pdf.
10. Солончук І.В. Теоретичні проблеми правового регулювання інформаційних відносин в умовах інформаційного суспільства. *Правові новели*. 2024. № 22. С. 126-133. DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.17>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 3.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 5.03.2026